

קבלת הפנים לרבי יעקב יוסף בעיתון הניו יורקי
ביידיש 'פֿאַלקסאַדוואַקאַט'
או המנדרין הכולל צנגלה קליקה,
איגוד המכבסות הסיניות והמס על התחתונים

ראשיתו של 'הפֿאַלקסאַדוואַקאַט'

ביולי 1888 התפנה גצל זליקוביץ¹ מכל עיסוקיו העיתונאיים² והפך להיות עורך ושותף בשבועון חדש ביידיש בשם דער פֿאַלקסאַדוואַקאַט. הגיליון הראשון של העיתון הופיע ב־27 ביולי 1888. בעמוד השער מציג זליקוביץ את מטרותיו העיקריות של העיתון בשני קטעים מחורזים שהודפסו בראש הגיליון הראשון:

דער פֿאַלקסאַדוואַקאַט

וויסענשאַפֿט, ציוויליזאַציאָן, גערעכטיגקייט

[מדע, ציוויליזאציה, צדק]

בְּצַדְקָתִי הַחֹקֵתִי וְלֹא אַרְפֵּה (איוב כז: 6)

קינר

געשווינד

גיי דיר מיין בלאַט

יונגער 'פֿאַלקסאַדוואַקאַט'

ציג מיט שטאַלץ דיין געזיכט

דיין יסוד איז פֿרייהייט און ליכט

פֿאַרטיידיק דאָס פֿאַלק קעגן די צבויאַקעס

דו הייסט 'אַדוואַקאַט' און דיין פֿאַטער וחלקקות...

אין דער שוואַרצער נאַכט זיי דער ליכט טורם

פֿירכטע קיין וואַלקן און קיין שטורם

גיב אַ זיפֿץ און גיב אויך אַ לאַך

נור אין אַ קלאַרער שפּראַך

פֿאַלקס אַדוואַקאַט

נייע בלאַט

אַדיע!

גיי

וילר / מהר / לך לך עיתוני / פֶּאָלקסאָדוואָקאַט צעיר / הצג בגאון את פניך /
יסודך חופש ואור / הגן על העם מפני הצבועים / שמך אָדוואָקאַט (עורך דין) ואביך
וחלקלקות... / בלילה השחור הָיָה מגדלור / אל תירא מעננים ומסופה / היאנח וגם
צחק / רק בשפה ברורה / פֶּאָלקס אָדוואָקאַט / עיתון חדש / קדימה / לך]

דער פֶּאָלקסאָדוואָקאַט צו די לעזער

פֶּיל לעזער וועלן פֶּרעגן מן הסתם
איך זאָל זיי זאָגן: וואס איז מיין פֶּראַגראַם
לעזער לעבן! אין מיין נאָמען פֶּאָלקסאָדוואָקאַט,
קען מען לייכט לעזן דעם פֶּראַגראַם פֶּון מיין בלאַט.
ס'איז דייטלעך פֶּאַר יעדן מיין נאָמען, מיין געזיכט,
און יעדער ווייס וואָס איז אַן אָדוואָקאַטס פֶּליכט.
דאָך וויל איך אײַך פֶּאַרזיכערן אַז אין מיין זשורנאַל
וועט איר געפֿינען אַלעס, און פֶּון איבעראַל.
אונדזער וחלקלקות וועט איר אַלע וואָך געבן,
קלינגענדיקע אַרטיקלען, און ראָמאַנען פֶּון לעבן.
איך ווייס וווּ עס פֶּאַסט זיך אַ לאַך, אַ זיפֿץ, אַ טרער.
טרייע וויצן לעזט אין מיין 'אַהין און אַהער'.

והפֶּאָלקסאָדוואָקאַט לקוראים - / הרבה קוראים ישאלו מן הסתם / שאומר להם
מהי תוכניתי / קוראים יקרים! בשמי פֶּאָלקסאָדוואָקאַט, / ניתן בקלות לקרוא את
תוכנית עיתוני / שמי וצורתי ברורים לכולם / וכל אחד יודע מה חובותיו של עורך
דין / בכל זאת רוצה אני להבטיח לכם שבעיתוני / תמצאו הכול, ומכל מקום. /
וחלקלקות שלנו יתן לכם כל שבוע / מאמרים מצטלצלים ורומנים מהחיים / אני
יודע להיכן מתאים צחוק, אנחה, דמע / בדיחות נאמנות אפשר יהיה לקרוא
במדורי 'מפה ומשם'.

זליקוביץ חוזר על מטרותיו של העיתון או של הילד, כפי שנהג לכנות את
העיתון, בשעה שהוא מסכם את פעילות העיתון בגיליונו החמישה עשר. הוא סוקר
את הביקורת על העיתון מצד קבוצות שונות בציבור היהודי כגון האורתודוקסים,
האנרכיסטים, הסוציאליסטים ועוד. כל טענה נגד העיתון נפתחת במשפט 'האיר-
האוו! האָבן געבולען [...]?' [האוו-האוו נבחו [...]]. לכל הטענות משיב זליקוביץ:
העיתון נשאר נאמן לעקרונותיו לקדם אור וידע ופועל לפי המוטו שלו 'בצדקתי
החזקתי ולא ארפה'.³

בראשית דרכו הכיל העיתון ארבעה עמודים. החל מהגיליון החמישי הופיע
העיתון בשישה עמודים, מגיליונו החמישה עשר בשמונה עמודים ומגיליונו
השישים ואחד הופיע העיתון בעשרה עמודים. מחיר גיליון בודד היה שלושה סנט
והמנוי לשנה עלה דולר וחצי, מחיר מנוי לשנה מחוץ לארצות הברית היה שני
דולר. זליקוביץ מציין בגיליונו החמישה עשר של העיתון שיש לעיתון מנויים

בדרום אמריקה, אנגליה, צרפת, אוסטריה, גרמניה, רומניה, פלסטינה, מצרים,⁴ טורקיה והודו.

העמוד הראשון פתח בדרך כלל במאמר המערכת שכתב זליקוביץ. המאמר לא עסק בנושא פוליטי בוער אלא היה קשור בשאיפתו של העיתון להיות עיתון לוחם למען צדק, שוויון, מדע וקידמה. בעמוד הראשון הודפס אף מדורו של זליקוביץ 'א' הין און אַ הער' שהכיל סאטירה בעניינים אקטואליים. כמו כן הודפסו בעיתון המדורים: רשימות קצרות, דיווחים על המצב באירופה וחדשות חוץ ופנים. מדורים אלו כללו ברובם ידיעות קצרות ואנקדוטות שתורגמו מעיתונים בשפות שונות. בעיתון הופיעו גם רומנים בהמשכים. רומנים אלה תפסו רק חלק קטן מהגיליון והודפסו בשטח של טור אחד או שניים. גם כאשר הודפסו שני רומנים בהמשכים במקביל הם היוו רק חלק קטן מהעיתון. הרומן הראשון והמרכזי שהתפרסם בעיתון בתקופה זליקוביץ היה העורך היה 'ציפקע די הנעוודיקע – אַ ראָמאַן אויס דעם ניו־יאָרקער לעבן – איבערזעצט פֿון פֿראַנצעזיש פֿאַר דעם פֿאַלקסאָדוואַקאַט פֿון שפּרינצע'ס שטיף־אייניקל'. וציפקה החיננית – רומן מהחיים בניו יורק – מתורגם מצרפתית עבור הפֿאַלקסאָדוואַקאַט על ידי נכדה החורג של שפּרינצה. מסגנון הכתיבה של הרומן יש יסוד סביר להניח ש'נכדה החורג של שפּרינצה' הוא זליקוביץ עצמו, שכמובן כתב את הרומן ולא תרגם אותו. עמוד אחד או יותר בעיתון שימשו להודעות ולמודעות פרסומת. הפרסומות היו בעיקר של חברות ספנות, הצגות תיאטרון ומופעים, מסעדות כשרות וכדומה. מלבד זליקוביץ כתבו בעיתון גם מי שעתידיים להיות דמויות מפתח בעיתונות היידית בארצות הברית. א"ב קאהן פרסם בעיתון מאמרים ושירים בעלי גוון סוציאליסטי תחת הפסבדונים אבש"ך – (אברהם בן שלום שכנע קאהן) כמו כן פרסמו בעיתון יוהן פאלי, ד"מ הרמלין, מירי רוזנפלד, שמ"ר, יצחק רבינוביץ איש קובנה, א' הארקאווי, א' גולדפאדן, ואחרים.

זליקוביץ פרסם בעיתון גם מאמרי מדע פופולארי, שירים סנטימנטליים, כתבות על קשיי המהגרים, ביקורות תיאטרון ועוד. למרות ניסיונו להציג את העיתון כעיתון עצמאי בלתי תלוי, מייצג העיתון קו סוציאליסטי אנטי אורתודוקסי. לבד מלשמש במה למאמרים ושירים של יוצרים סוציאליסטים, שכתבו על מצב הפועלים כגון: א"ב קאהן, מ' רוזנפלד, ב' וויינשטיין ואחרים, כתב זליקוביץ עצמו במאמרי מערכת ומאמרים אחרים בקו פרו־סוציאליסטי ברור.⁵ העיתון אימץ לעצמו סגנון לוחמני בוטה כאשר היעד המרכזי להתקפותיו היו היהדות האורתודוקסית בניו יורק, עסקניה ורבניה

המלחמה נגד מס הבשר והרב הכולל

בשנות השמונים מנתה האורתודוקסיה היהודית בארצות הברית עשרות קהילות קטנות שברובן היו מורכבות ממהגרים יוצאי מזרח אירופה שזה מקרוב באו. האורתודוקסים התרכזו ברובם בחלקה הדרום מזרחי של ניו יורק סביב בתי הכנסת, שההשתייכות אליהם היתה קשורה לרוב בארצות המוצא ועריהן.

מעמדה של הקהילה האורתודוקסית היה ירוד. המהגרים החדשים היו טרודים יותר בשיפור מעמדם הכלכלי הקשה ובהשתלבות בחברה האמריקנית מאשר במצב חיי הדת. כמו כן לא נמצאו רבנים ומורים שיכלו להקפיד ולשמור על רמה נאותה של חיים דתיים. היהודים הוותיקים והאמידים בארצות הברית היו קשורים בדרך כלל לזרם הרפורמי והביטו ברגשי עליונות ובוז באחיסה האורתודוקסים.

בקרב האורתודוקסים הורגש צורך רב להעלות את קרנה של היהדות בארצות הברית. בשנת 1887 התאחדו שמונה עשרה קהילות אורתודוקסיות לאגודה שנקראה 'איגוד הקהילות האורתודוקסיות'. מטרתיה המרכזיות של האגודה היו 'לייבא' רב ממזרח אירופה שידאג לצרכים הדתיים, יאחד את האורתודוקסיה ויריים את קרנה בקרב יהודי ארצות הברית. לעיני חברי האגודה הציטיירה דמותו של ר' נתן אדלר, רבה הראשי של בריטניה, שהיה מקובל על חוגים יהודיים נרחבים בבריטניה ואשר היה בקשרים גם עם שלטונות המדינה.

המשרה הוצעה למספר רבנים במזרח אירופה כולל לר' אלחנן ספקטור, גדול רבני מזרח אירופה דאז. לאחר משא ומתן מפרך נבחר לתפקיד ר' יעקב יוסף מווילנה שהיה ידוע גם בכינויו 'חריף'. הרב התקבל בהגיעו לניו יורק בקהל אלפים, שראו במינויו נקודת מפנה חשובה בדרך לשגשוגה של האורתודוקסיה בארצות הברית. כתבות נרחבות על בואו של הרב נתפרסמו בעיתונות היהודית והלא יהודית בארצות הברית.

עוד לפני שרבי יעקב יוסף הגיע לניו יורק נמתחה ביקורת על הרב והמשרה בקרב חוגים שונים ביהדות ארצות הברית. אורתודוקסים מתונים טענו שרב מזרח אירופי שאינו דובר אנגלית וגרמנית אלא רק 'ז'רגון', לא יצלה לרבנות בארצות הברית. הרפורמים, שהיו התומכים העיקריים במוסדות העזרה למהגרים, טענו גם שהכסף למימון משרת הרב יכול היה לשמש כחלק מהמימון והתמיכה במהגרים נזקקים. אך ההתקפות החריפות ביותר על המשרה באו מצד הסוציאליסטים והאנרכיסטים, שלגביהם האורתודוקסיה היהודית בכלל, הייתה חייבת להיבטל מהעולם.⁶

א"ב קאהן מספר בזיכרונותיו שקיבל מדודו בוויילנה מכתב המונה את מעלותיו הטובות של הרב יעקב יוסף. כאשר הגיע הרב לניו יורק הלך קאהן לשמוע את דרשותיו והתרשם שמדובר ביהודי תמים בעל בקיאות וחרifות. בכל אופן הוא לא כתב עליו דבר טוב בעיתון, כי באותה תקופה לא נאה היה לסוציאליסט לכתוב על עניין דתי בטון ידידותי.⁷

לדרשתו הראשונה של הרב ב'בית' המדרש הגדול' הגיע קהל אלפים, שהיה מרוצה מבקיאותו ומפתיחותו של הרב. בין פעולותיו הראשונות היה לנסות להסדיר את הנושא הפרוץ של ההכשרים, שהיה נתון עד אז בידיים פרטיות של רבנים מקומיים, שניהלו את עסקי הכשרות ככל העולה על רוחם. הרב הסכים לעצת 'אגודת הקהילות האורתודוקסיות' להטיל מס רק על עופות, שנחשבו למאכל של עשירים לעומת הבשר שנחשב למאכל עניים. הצרכנים נתבעו לשלם סכום של סנט נוסף על כל עוף עם חותמת מעופרת שאישרה את השגחתו של

הרב הכולל. הכסף שנאסף היה אמור לממן את הוצאות 'איגוד הקהילות האורתודוקסיות'.

המס על הבשר הזכיר מיד לרבים מיהודי ארצות הברית את ה'קָאָרָאָבְקֵע', מס הבשר שנגבה על ידי השלטונות הרוסיים על בשר כשר. ה'קָאָרָאָבְקֵע' סימל למהגרים החדשים מזון רע במלכות הצאר במולדתם הישנה, ומאידך כל דבר מושחת בעולם היהודי ברוסיה. חוגים רבים בקרב יהודי ארצות הברית קראו תיגר על המס החדש. ההתנגדות למס הקיפה אף חוגים בקרב האורתודוקסיה, שעמדו לקפח את פרנסתם בגלל הכוונה לנתב את הרווחים על ההכשרים לטובת 'האיגוד' וזאת בעוד שהחסידים והיהודים יוצאי גליציה לא הצטרפו מלכתחילה ל'איגוד הקהילות האורתודוקסיות'. את המאבק נגד המס הובילו החוגים הסוציאליסטיים, שהפכו את עניין מינויו של הרב הכולל ומס הבשר לדגל במאבקם באורתודוקסיה. השופר המרכזי של המאבק היה הפְּאָלְקְסָאָדוּוּאָקָאָט ועורכו גצל זליקוביץ.

"וּחִידְרוֹ עֵטִיהֶם לְחֶרְבוֹת" – סַאטִירָה, פֶּאָרֻדִיָה וְאִירוֹנִיָה כִּנְגַד הָרֵב הַכּוֹלֵל – סַאטִירָה בִּפְרוּזָה וּבִשְׂרִי

כבר במאמר המערכת, בגיליונו הראשון של העיתון, טוען זליקוביץ שהדת הפכה להיות קרדום לחפור בה ומכשיר בידי רמאים והתנ"ך הפך לסוכנות פרסום לכל מיני עסקים מלוכלכים.⁶

בגיליונו הראשון של העיתון הקדיש זליקוביץ פליטון ארוך לרב הכולל תחת הכותרת 'אֶ בְּרִיוּוֹ צוּם רוֹסִישְׁעֵן קְאָיֶזֶר פֿוֹן אַ נְיוּ־אָרְקֶער רֶעוועֶרנֶד' (מכתב לקיסר הרוסי מרב בניו יורק). בפליטון מתאר הרב את געגועיו לוויילנה, לקברו של הגאון, ולפרנסתו הקודמת בעסקי בריתות, חתונות ולוויות. הרב כותב לקיסר גם על המצב הדתי החמור של יהודי ארצות הברית:

ווי גיך זיי האָבן פֿאַרְגֶעסן די אַלטע הייליקע זיטן פֿון די זיסע רוסלאַנד, ווי אַלץ איז ביסלעכווייז אונטֶערֶגעגאַנגען. ווען איך זאָג 'אַלץ' מיינ איך אויך די לאַנגע קאַפּאַטֶעס און די זיִדענע זשופּעצֶעס, זיי האָבן גאָר געשאַרענע בערד, געקעמטע קעפּ, ווייבלעך אָן פֿאַריקעס און באַסלען פֿון ריין שעטנז. די יונגע לייט פּושעי ישראלניקעס: שבת מיט אַ טאַשענטוך, אָפּגעפּוצטע שטיוועלעך; פֿאַרשימלטע מזוזות, פּסולע ציצית, בחורים מיט מיידלעך זיינען מבזבז יוטר מדי בכּה גבֿרא, טל ומטר אום זומער, אָבינו מלכנו ל"ג בעומר – אַ חוץ נאָך אַנדערע חורבנות: פֿלייש אָן קאָראָבְקֵע (טאַקסע), בוטשערס אָן בערד, אַקסן מיט סרכות, שוחטים מיט בלייענע חלפֿים, געלע מגידים, אַ גט אויף אויסצוצאָלן, געפּוצטע שמיים, חמצדיקע הערינג, חול המועד־דיקע פּאַטייטאַס און אתרוגים אָן פיטומ'ס – געוואַלד! געוואַלד! געוואַלד! מיר וויינט דאָס האַרץ – כּצאן בלי רועה זױ אַ פֿערד אָן פּאָדקעוועס' אַזוי האָבן מײַנע אָרעמע שעפּסעלעך אַרומגעבלאַנדזשעט?⁷

וכמה מהר הם שכחו את המנהגים הישנים של רוסיה האהובה. איך

הכול לאט לאט התמוטט. כשאני אומר 'הכול' אני מתכוון גם לקפוטות הארוכות ולמעילי המשי. יש להם רק זקנים מגולחים, ראשים מסורקים, נשים ללא פיאות נוכריות ועם הגבהה לאחורי השמלות משעטנו טהור. הצעירים פושעי ישראל: שבת עם מטפחות, מגפיים מצוחצחות, מזוזות עבשות, ציצית פסולה, בחורים ונערות מבזבזים יותר מדי כוח גברא, טל ומטר בקיץ, אבינו מלכנו בל"ג בעומר – חוץ מחורבנות אחרים: בשר ללא קאראבקע (מס), בוטשערס בלי זקנים, שוורים עם סרכות, שוחטים עם חלפים מעופרת, מגידים זה משכבר באו, גט בתשלומים, שמשים מצוחצחים, הרינג של חמץ, פוטייטוס של חול המועד ואתרוגים ללא פיטמים. – הצילו! הצילו! כואב לי הלב – כצאן בלי רועה 'כמו סוס ללא פרסות' כך תעו כבשותי המסכנות.

על הרעש הגדול שהיה סביב הגעתו של הרב לאמריקה כותב זליקוביץ בנימה סאטירית שהעורך של הַפֶּאָלְקְסְאָדוּוּאָקָאָט הודיע כבר לפני כמה חודשים לנשיא ארצות הברית קליוולנד על בואו הצפוי של הרב. הפליטון חתום בפסבדונים 'רעוו, כספאל בן-עקשיה'.

כל פעולותיו של הרב היו נושא לביקורת וסאטירה. דרשותיו הראשונות שקיבלו ביקורות טובות אפילו אצל מתנגדיו זכו לביקורת שלילית חריפה בעיתון.¹⁰ ההתקפות החריפות נגד האורתודוקסים, הרב הכולל ומס הבשר התפרסמו כמעט בכל שבוע במשך השנה וחצי בהן ערך זליקוביץ את העיתון וגם לאחר שפרשו. התקפותיו של זליקוביץ היו חסרות רסן והוא השתמש בכל הכלים שעמדו לרשותו כדי לנגח את האורתודוקסים. הוא הצטיין במיוחד בכתיבת סאטירות שנונות מסוגים שונים. כבר מגיליונותיו הראשונים של העיתון מופנים חציו לא כנגד האורתודוקסים אלא כנגד 'איגוד המכבסות הסיניות בניו יורק', המנדרין הכולל – צנגלה קליקה והמס על התחתונים. להלן קול קורא של איגוד המכבסות הסיניות בנוסח גצל זליקוביץ:

קול קורא

United Chinese Orthodox Laundries
of New York

אגודת הכובסים הסינים
דניוארק

ליבע ברידער! ניו יאָרק האָט איבער 10000 חינעזער וואָס די מיסטן באַשעפֿטיקן זיך מיט וואַשן. אַלזאָ, אליכם טשאַינאַמען אקרא, צו אייך ברידער טוען מיר רופֿען דורך דעם הייליקן פֿאַלקס־אָיוואָ־קאָט אַז מיר זאָלן אַלע איינשטימען אין איין לונדרי (וואַשהויז), און מיר זאָלן אַרונטער ברענגען דעם שטאַט מגיד פֿון פעקינג ער זאָל אונדז פֿאַראַייניקטן. אונזערע צעפּ זיינען גרוי געוואָרן פֿאַר צרות אַז מיר זען ווי אונדזער ברידער זיינען אַרויסגעגאַנגען לתרבות רעה. (טשו־לי־פּאַן). און זיי האָבן זיך פֿאַרגעסן אָן די הייליקע געזעטץ פֿון אונדזערע טאָ־אָ־צי, אונדזערע חכמים און רעווערענדס (מאַנדרינס). חבֿל על הני

רשיעין בישין דיתבין בקרתא דניו יארק ודלא עבדין דינא דעירין קדישין דמרנא קאן-פּוֹרְצִיוֹס. ווי געשריען צו דיזע רשעים וואָס וויינען אין ניו יארק און היטן ניט אָפּ די חִינעזישע תּרִי"ג מצוות פֿון רבינו קאַנפּוֹרצִיוֹס: זיי שערן זיך אָפּ די לאַנגע צעפּ, זיי גלייבן זיך אויס די פּלאַציקע נעזלעך, זיי טראָגן לעדערנע שייך מיט שוואַרצע שנירלעך, און זיי זיינען זיך מתחתן מיט ייִדישע פּרויען. אַלזאָ האָבן מיר באַשלאָסן אין נאָמען פֿון אַלע אַרטאָדאָקסישע לונדרים, מיר זאָלן אָפּפּרישן אונדזער רעליגיאָן און מיר זאָלן אַרונטערברענגען אין מאַט סטריט אַ מאַנדאַרין הכולל, דעם פעקינגער שטאַט-מגיד טשאַן-גע-לע, קאי-לי-קאָ. אונזער פּליכט איז, מיר זאָלן אים אַרויס שיקן 5000 דאָלאַר ער זאָל האָבן אויף הוצאות, און ער זאָל זיך קענען אַ ביסל אַרום צאָלן די חובות אין פעקינג. ער האָט דאָרטן אויפֿגעגעסן אַרעמע שלישית-געלט וואָס מען האָט ביי אים איינגעלייגט, ער האָט 'חתונה געמאַכט' די איינגעלייגטע נדן פֿון פעקינגער אַרמע יתומה'ס און די איבריגע געלט האָט זיין פֿרוי מאַדאָם טשאַן-גע-לע, פֿערטיק געמאַכט.

מיר וועלן מאַכן אַ קאַראַבקע אויף אונדזערע לונדרים: צוויי סענט אַ פּאָר אונטער-תּחתונים, דריי סענט פֿון אַ יום-כּפּור-פּאַרטן, פינף סענט פֿון אַ סילקענעם טלית-קטן, מיר וועלן מאַכן אַ באַרד אָף לונדרים' און מיר וועלן אָנהענגען בליינע מעדאַלס אויף די אויסגעוואַשענע אַרטאָדאָקסישע אונטער-תּחתונים'ס פּונקט ווי די ייִדישע 'באַרד אָף שחיטה' הענגט אויף בליינע מעדאַלס אויף אַלע אַרטאָדאָקסישע טשיקענס (הינער). יעדער וואָך וועט אונדזער מאַנדאַרינאַ-רִבֿרִבֿתּא, פּומאָדי דהבא, פּרעדיקען אַן איין אַנדער קלייזל, זיינע אַלע דרשות וועלן זיין איברזעצט אין ענגליש איידער ער וועט זיי 'זאָגן' און מען וועט זיי אַרײַנשיקן אין אַלע ענגלישע צייטונגען וואָס שרייבן אַלץ פֿאַר געלט... ער וועט זיך זאָגן וואָס ער קען און מיר וועלן שרייבן אין די ענגלישע בלעטער וואָס מיר ווילן. בכּן, גלויבן מיר אַז איר וועט אַלע איינשטימן אויף דעם קאַנדידאַט טשאַן-געלע קאי-לי-קע, ווייל דאָס איז אַזאָ טשאַנגעלע אשר לא שטאַנגלונו אבּותינו. ווען ער וועט אַנקומען, וועלן מיר בעטן וּחלקקות'ן ער זאָל שרייבן אַ חִינעזישען 'ברוך הַבּא'

אַלזאָ, טשאַן-גע-לע קאי-לי-קע בלייבט אונדזער קאַנדידאַט.
און אונדזער צייטונג וועט זיין דער 'פּאָלקסאָדוואַקאַט'
וּחלקקות¹¹

ותרגום: אחים אהובים! בניו יורק יש למעלה מעשרת אלפים סינים שברובם עוסקים בכביסה. לכן, אליכם טשיינאמן אקרא, אליכם אחים אנו קוראים דרך הפאלקס-אדוואקאט הקדוש שנבוא לידי הסכמה על לונדרי (מכבסה) אחת ונביא את מגיד העיר פקינג כדי שיאחד אותנו. הצמות שלנו האפירו מהצרות בשעה שראינו את אחינו שיצאו לתרבות רעה. (טשור-לי-פאן). ושכחו את החוקים הקדושים של טא-א-צי שלנו, ושל חכמינו ורבותינו (מנדרנים). חבל על הני רשיעין בישין דיתבין בקרתא דניו יורק ודלא עבדין דינא דעירין קדישין דמרנא קאן-פּוֹרְצִיוֹס. איך צעקנו לרשעים הגרים בניו יורק ואינם שומרים את התרי"ג

מצוות הסיני של רבנו קונפוציוס: הם גוזרים את הצמות הארוכות, מותחים את האפים השטוחים, נועלים נעלי עור עם שרוכים שחורים ומתחתנים עם נשים יהודיות. לכן החלטנו בשמן של כל המכבסות האורתודוקסיות, שנרענן את דתנו ונביא ל'מט סטריט' מנדרין כולל, את מגיד העיר פקינג טשאן-גע-לע, קאי-לי-קע. מחובתנו לשלוח לו חמשת אלפים דולר כדי שיהיה לו כסף להוצאות וכדי שיוכל לשלם את החובות בפקינג.¹² הוא אכל שם כסף של עניים שהושם אצלו למשמרת, הוא עשה חתונה מהכסף שהונח לטובת יתומות עניות מפקינג ואת שאר הכסף חיסלה אשתו מדאם טשאן-גע-לע.

אנו נטיל 'קאראבקע' על הלונדרים שלנו: שני סנט לזוג תחתונים, שלושה סנט למטפחת ליום כיפור, חמישה סנט לטלית קטן ממשי, אנו עומדים להקים 'א בורד אף לאנדריס' ובכונותינו לתלות מדליות מעופרת על התחתונים האורתודוקסים המכובסים בדיוק כמו שה'בארד אף שחיטה' היהודי תולה מדליות מעופרת על כל הטשיקענס (התרנגולות) האורתודוקסיות. בכל שבוע יטיף מאנדריןא רברבתא, פומא די דהבא שלנו בקלויז אחר. כל הדרשות שלו יתורגמו לאנגלית עוד לפני שהוא 'יאמר' אותן וישלחו לכל העיתונים האנגליים שכותבים הכול בשביל כסף... הוא יאמר מה שהוא יודע ואנו נכתוב בעיתונים האנגליים מה שאנו רוצים. לכן, אנו מאמינים שכולכם תסכימו על המועמד טשאן-געלע קאי-לי-קע, משום שזה כזה טשנגעלע אשר לא טשנגעלונו אבותינו. לכשיגיע נבקש מוחלקקות¹³ שיכתוב לכבודו 'ברוך הבא' סיני.

לכן, טשאן-גע-לע קאי-לי-קע נשאר המועמד שלנו
והפֿאלקסארוואַקאָט יהיה עיתוננו. וחלקקות)

לכד מסאטירה בפרוזה התפרסמו בעמודו הראשון של העיתון גם שירים סאטיריים. להלן שניים מתוך מספר שירים בנושא:

קאַראַבקע¹⁴

טאַנצט אַרטאָדאָקסישע הינער,
זייט נאָר בײַ אײַך ניט געפֿאַלן,
ס'איז אײַן אוקאז פֿון ראַבינער,
איר מוחט טראָגן מעדאַלן.
איר וועט זײַ טראָגן נאָכײַן טױט
דער בעל-פֿעור זאָל קענען לעבן...
שינדט פֿון דעם אַרבייטער זײַן הױט,
דעם 'גדול' שכירות צו געבן
די פֿלייש קאַראַבקע איז שױן דאָ
די אַקסן זײַנען יחסנים.
מזל-טובֿ אין אַ גוטע שעה!
שיפרט איר אַלע בטלנים!

אויפֿן מעדאַל וועט שטיין אַ געשטאַלט:
אַ בטלן מיט אַ רויטן קאַרק,
ווי ער נעמט פֿון קאַראַבקע געהאַלט,
פֿון ניויאַרקער חזיר־מאַרק...¹⁵

ת-1

נקאראַבקע – רקדו תרנגולות אורתודוקסיות, / אף אם זה לא מוצא חן
בעיניכם, / זאת גזרת הרבינר, / אתן חייבות לענוד מדליות.
אתן תענדו אותן לאחר המוות, / כדי שהבעל פעור יוכל לחיות, / לפשוט
מהפועלים את העור, / לתת ל'גדול' שכירות.
המס על הבשר נמצא כבר פה / יחסנים הם השוורים. / מזל טוב ובשעה
טובה! / משתכרים כל הבטלנים.
על המדליה תוטבע דמות: / בטלן עם עורף אדום, / כיצד הוא לוקח את
כספי הקאראבקע, / משוק החזירים הניו יורקי.]

דעם האָן נחמה¹⁶

איך בין אַ האָן פֿון הויכן שטאַם,
געוואַלד הענערה! העלפֿט מיר קלאַגן:
מיט מיין פּורפֿור־ראַטען קאַם,
וועט מען באַלד כּפרות שלאַגן.

איך קום אַרויס פֿון גרויסע ליט
איך אַליין בין אויך געראַטן:
מיט הענער האַב איך גוט 'געפֿיט',
און קרייען קען איך אויף נאַטן.

מענטש! פֿאַרוואָס ווילסטו פֿאַרגיסן
דאָס בלוט פֿון אַ אונשולדיקע האָן?
מוז איך זיין אַ כּפרה־ביסן,
פֿאַר די זינד וואָס איך האַב ניט געטאַן.

האָן! פֿאַרוואָס ציטערט אויף דיר די הויט?
ניט דו צדיק, דאַרף ווידוי זאַגן,
וואַרום דו וועסט באַלד נאָך דיין טויט,
אַ בליינעם מעדאַל טראַגן.

[נחמת התרנגול – אני תרנגול מגזע רם, / הצילו תרנגולים! עזרו לי
להציג את טיעוני: / עם כרבולתי האדומה־ארגמן, / יעשו עוד מעט כפרות.
מוציא מאנשים גדולים / ואני בעצמי גם מוצלח: / עם תרנגולים נלחמתי
ואוכל, / ויודע אני גם לקרקר לפי תווים.
בן אדם! מדוע רצונך לשפוך / דם של תרנגול חף מפשע? / האם חייב אני
להיות כפרה / בשביל חטאים שלא ביצעת.]

תרנגול: מדוע רועד עורך? / לא אתה צדיק, צריך לומר וידוי, / כי מיד לאחר מותך / מדליה של עופרת תענוד.

פארודיות על טקסטים מקודשים ביהדות

בעמודו הראשון של העיתון מפרסם זליקוביץ גם 'פיוטים' פארודיים המנגחים את האורתודוקסיה. ה'פיוט לשוק החזירים' בנוי בסגנון הפיוט לימים נוראים 'כל שנאני שחק'. בתחתית הפיוט מודפס פירוש 'עברי טייטש' כפי שהודפסו המחזורים עם תרגום ליידיש. ה'עברי טייטש' שכתב זליקוביץ בנוי בדומה לעברי טייטש במחזור שבמקרים רבים אינו רק תרגום אלה גם פירוש.

פיוט לשוק החזירים.

(לפילון היהודי חוק)

תרנגולים ותרגולות 'בגאון' מגדילים.

משגיחים וצבועים להועד מחללים.

אלו ואלו בקול מקדישים:

שוחטים ורבנים ברעד רוערים.

הועד והבעל-פעור דמים דורשים.

אלו ואלו בפשר מתפשרים...

ראשי הועד בשחק משחקים.

נשים צנועות ברקד מרקדים.

אלו ואלו ביהוד מייחדים.

מנהלי הישיבות כסף כוספים.

בנערה שנתפתתה התלמידים מפלפלים.

אלו ואלו אומרים ועושים.

הועד והחריף בפה תובעים.

בוערים בעם ביריהם מחזיקים...

אלו ואלו מטעים ונטעים...

הפֿאַלקסאָדוואַקאַט וסופריו בקסתם קמים.

הקוראים הנבונים בלעג לוחמים.

אלו ואלו בנצחונם מנצחים

עברי־טייטש

(תרנגולים) די הענער (ותרנגולות) און די הינער, די מחקרים זאָגן אַז תרנגול איז לשון זכר און תרנגולת לשון נקיבה. (בגאון) מיט דעם קאָליקע (מגדילים) טוען זיי זיך גרויסהאַלטן, וואָרום זיי האָבן זוכה געווען צו אַזאַ מדרגה זיי זאָלן קענען אונטערשפּאַרן די ייִדישקייט און מחזק זיין [...] ¹⁷ (תרנגולים) התרנגולים (ותרנגולות) והתרנגולות, המחקרים אומרים שתרגול זה לשון זכר ותרנגולת זו לשון נקבה. (בגאון) עם הבעל־מוס¹⁸

מגדילים) עושים את עצמם גדולים, כי הם זכו למדרגה כזו שביכולתם לתמוך ביהדות ולחזק אותה [...]]

פיוט דו לשוני עברי-יידיש הבנוי במתכונת הפיוט לימים נוראים 'אדירי איומה' ועוסק באותו נושא התפרסם בפּאָלקסאָדוואָקאַט, 9 באוגוסט 1889. להלן הבית הראשון:

אַלע אַבֿיונים יאדירו בקול אונזערע אָרימע געלט!
בעטלערשע בטלנים, יבֿרכו בקול ברויכן מיר דען קיין געלט?
גאָט'ס גנבֿים, יגבֿירו בקול געוואָלד! גיבט אונדז געלט!
אָרימע געלט, בלאַמבע געלט, גניפֿה געלט לעולם ועד:
וכל האביונים יאדירו בקול כספנו הדל! / רוכלים בטלנים, יברכו בקול
איננו צריכים כסף? / הגונבים בשם השם, יגבירו בקול הצילו! תנו לנו כסף!
כסף של עניים, כסף של הפלומבה, כסף גנוב לעולם ועד.

לקראת חג החנוכה מדווח זליקוביץ במדורו 'א הין און א הער' ש'בהקדש הכולל' החליטו למחזר פלומבות של חמץ ולעשות מהן סביבונים שיספק את כל צורכי 'שוק החזירים'. זליקוביץ מציג פירושים שונים לאותיות נ.ג.ה.ש. שמוטבעות על הסביבון כמו: נאך געמיינע הויט שינדעריי / נידער גנבֿים! הייליקע שווינדלערס! [עוד פרשטי עור נבזים / גנבים שפלים! רמאים קדושים] ועוד.¹⁹
לפסח כותב זליקוביץ סאטירה ארוכה נגד האורתודוקסים והרב הכולל בסגנון ההגדה. ראשי הקטעים כגון 'מה נשתנה', 'עבדים היינו' מודפסים באות גדולה בעוד שהתוכן הוא סאטירה על האורתודוקסים ושוק הבשר הקשורה לתוכן אותו קטע בהגדה.²⁰

במספר גיליונות התפרסם המדור 'בגימטרי' שהיה חתום בפסבדונים יבש"ר (לא זליקוביץ) ותוכנו היה בעיקר גימטריות כנגד הרב הכולל ו'איגוד הקהילות האורתודוקסיות' בסגנון זה:

ולא ירא אלהים (בגימטרי) 334
הגדול יעקב יוזפא (אויך בגימטרי) 21334

הרב יעקב יוסף מספר על הטרדות שגרם לו זליקוביץ במכתב שכתב לשמואל יוסף פין (רש"י פין), מראשי משכילי ווילנדה. במכתב המתוארך לערב שבת נחמו תרמ"ח כשבועיים לאחר בואו של הרב לאמריקה הוא כותב:

מצאתי פה עיר גדולה, ובתוכם יראים ומופלגים, משכילים ונבונים בהם. אבל כצאן אשר לא יהיה להם רועה לנהלם. ה' הטוב יהי' עמדי. לע"ע (לעת עתה) הנני חביב עליהם. וכולם הם האורתודוקסים אשר אינם שייכים להרעפֿאַרמערס. ורק מע"ת (מכתב עת) אחד פֿאַלקסצייטונג²² ליהודי אחד, אשר זה מלאכתה לעסוק בליצנות, שם ימצא יש"ו (ימח שמו וזכרו) מקום להתלוצץ. גם בהממשלה דפה לא יניח ידו, וימשוך על כל אחינו תרעומת, ולא לבזיון יחשב לי בהתלוצצו ממני כאן.²³

האורתודוקסיה בניו יורק נחלקה למתנגדי הרב ותומכיו. העיתון האורתודוקסי של יוצאי הונגריה ניו יארקער אירישער צייטונג תמך ברב הכולל ויצא נגד ההתקפות עליו. הטאָגעבלאָט של כתריאל שרהוזן, אף כי תמך ברב הכולל פרסם ידיעות על בואו והדפיס את דרשותיו, נמנע לנקוט עמדה בוויכוחים הסוערים סביב סוגיית מס הבשר, בוודאי משיקולים כלכליים שהנחו אותו בקו שנקט להיות עיתון של 'כל ישראל'.²⁴

הפּאָלקסאַדוואָקאַט מאירך, שימש במה למאמרים של אורתודוקסים שהתנגדו לרב הכולל ובעיקר למאמריו של הרב שלום יוסף זילברשטיין שדן באריכות בסוגיה האם צריכה ניו יורק רב כולל ואם רשאי הרב יעקב יוסף לשאת שם זה.²⁵ מלחמתו של זליקוביץ כנגד מס הבשר אינה מסתכמת בכתיבת מאמרים סאטיריים. זליקוביץ היה מראשי אגודה חדשה בשם 'היברו פאלטרי דילערס אסאסיאיישן' ("Hebrew Poultry Dealers Association") שיסדו הרבנים האורתודוקסים יצינזלער, ברודסקי, שלום יוסף זילברשטיין ואחרים שהתנגדו למס הבשר. למרות דעותיו הנחרצות של זליקוביץ כנגד האורתודוקסים באותה תקופה, הוא צורף כבן ברית ושותף בעל השפעה כנגד ה'אויב' המשותף. האגודה החליטה שכל בשר עם פלומבה הוא טרף. כמו כן הוקם ארגון קצבים חדש בשם 'די היברו פאלטרי בוטשער אסאסיאיישן'. הארגון החדש הודיע שהוא מוכר עופות כשרים בהשגחה של בית דין של שלושה רבנים ללא מס וללא פלומבה. ב-5 באוקטובר פורסמה בפּאָלקסאַדוואָקאַט רשימה של בשלושים קצבים הנמצאים תחת השגחתו של בית הדין החדש. ההתארגנות החדשה, ההתקפות הקשות על הרב הכולל והמס גם מצד חוגים אורתודוקסיים גרמו לפיחות חמור במעמדו של הרב בעקבות הלחץ בוטל המס על העופות לקראת פסח 1889. זמן קצר לאחר מכן התפרק גם 'איגוד הקהילות האורתודוקסיות' ורבי יעקב יוסף המשיך לקבל את משכורתו מאיגוד הקצבים האורתודוקסים. הניסיון לאחד את האורתודוקסיה בארצות הברית תחת דגלו של רבי יעקב יוסף נכשל. רבי יעקב יוסף המשיך לשמש כרב בניו יורק עד מותו בשנת 1902.

הערות

- 1 על גצל זליקוביץ ראו: מ' דור, 'הכתב הצבאי היהודי הראשון', קשר 3, 1988, עמ' 125-122. וכן ראו גולדברג ז., "החכמנית הליטאית" ומלחמתה ב'וק גבר", קשר 18, 1995, עמ' 50-61. 'סכנת נפשות' סמבטיון מציל חיים', קשר 19, 1996, עמ' 58-63.
- 2 מאז בואו לארצות הברית השתתף זליקוביץ בעיתונים ניו יארקער יודישע פּאָלקסצייטונג, אילוסטרירטע צייטונג ובטאָגעבלאָט.
- 3 פּאָלקסאַדוואָקאַט, 2 בנובמבר 1888.
- 4 במכתבו של זאב וואלף אברמזון לעורך הפּאָלקסאַדוואָקאַט הוא מספר שבבית הקפה הארמני הגדול בקהיר היכן שיושבים האשכנזים, נמצא גם הפּאָלקסאַדוואָקאַט בין העיתונים הערביים, הצרפתיים, הארמניים והטורקיים. מחירו של העיתון בבית הקפה

- 9 הוא שני פיאסטר בעוד שספל קפה עולה רק פיאסטר אחד (פֶּאָלְקְסַאָדְוּוּאָקָאָט, 9 בנובמבר 1888).
- 5 ניסיונו של העיתון לפנות לקהל רחב וסגנון כתיבתו של זליקוביץ לא מצאו חן בעיני החוגים הסוציאליסטים הדייקלים. בווארהייט, עיתון סוציאליסטי מתחרה, שהופיע למשך זמן קצר בשנת 1889, התפרסמה מודעה מטעם 'האיגוד המקצועי של הפועלים היהודים', שפנתה לפועלים היהודים לא לקרוא את הפֶּאָלְקְסַאָדְוּוּאָקָאָט 'המלוכלך המכלה את זמנם היקר של הפועלים בבדיחות ציניות מעופשות'. ראו: ווארהייט, 19 באפריל 1889.
- 6 הסקירה מתוך מאמרו המסכם של א"י קארפ על בחירת הרב הכולל יעקב יוסף, ועסקי מס הבשר: A. J. Karp, 'New York Chooses a Chief Rabbi', *American Jewish Historical Society (=AJHS)*, 44 (1954-1955), pp. 129-198. (להלן קארפ). וכן מתוך: ח' רבינוביץ, 'הרב הכולל של ניו יורק ר' יעקב יוסף חריף ז"ל', הדואר 36, גיליון לח, 22 בספטמבר 1961, עמ' 712-713.
- 7 א"ב קאהאן, בלעטער פֿון מיין לעבן, וילנה-ניו-יורק, 1928, כרך שני, עמ' 401-406.
- 8 'פֿון דעם גרויסן ים אין טיפֿן זומפֿ', פֶּאָלְקְסַאָדְוּוּאָקָאָט, 27 ביוני 1888.
- 9 ראו שם.
- 10 פֶּאָלְקְסַאָדְוּוּאָקָאָט, 'דעם רב הכולל'ס דרשות', 10 ו־17 באוגוסט, 1888. המאמר הוא ניסיון לסתור את דברי הרב בדרשה בדרך למדנית וחתום בפסבדונים 'רעפֿארטער' וסביר להניח שנכתב על ידי זליקוביץ.
- 11 פֶּאָלְקְסַאָדְוּוּאָקָאָט, 24 באוגוסט, 1888. קארפ, מביא נוסח של כרוז חתום על ידי הרב יעקב יוסף מה־18 בספטמבר המבשר על הטלת המס. כרוז זה היה נושא לסאטירה שמפרסם זליקוביץ בפֶּאָלְקְסַאָדְוּוּאָקָאָט למחרת הופעתו תחת הכותרת 'הודעה מרבנו טשאנגאלע קאלייקע'. מאמר זה של זליקוביץ מעוטר באותיות סיניות. מדברי ה'קול קורא' המצוטט לעיל סביר להניח שכרוז מטעם 'אגודות הקהילות האורתודוקסיות' התפרסם כבר באמצע אוגוסט והכיל את עיקרי הפרטים לגבי המס על העופות.
- 12 לרבי יעקב יוסף היו חובות בוילנה, ו'איגוד הקהילות' שלח לו סכום של אלף דולר כדי לכסות אותם. ראו: קארפ, עמ' 144-145.
- 13 שם עט ידוע של זליקוביץ.
- 14 פֶּאָלְקְסַאָדְוּוּאָקָאָט, 31 באוגוסט 1888.
- 15 'חאָזער מאַרק' – כינוי שהדביקו היהודים לאזור ההומה שבסביבות רחוב הסטר היכן שהתנהלו עסקי הביגוד ושכירת הפועלים לתעשייה זו.
- 16 פֶּאָלְקְסַאָדְוּוּאָקָאָט, 14 בספטמבר 1888.
- 17 פֶּאָלְקְסַאָדְוּוּאָקָאָט, 23 בנובמבר 1888.
- 18 'קאלייקע' שתרגמו 'בעל-מום' הוא הכינוי ש'הדביק' זליקוביץ לרב הכולל.
- 19 פֶּאָלְקְסַאָדְוּוּאָקָאָט, 30 בנובמבר 1888.
- 20 שם, 19 באפריל 1889.
- 21 שם, 1 בנובמבר 1889.
- 22 כבר ח"ר רבינוביץ המביא מכתב זה במאמרו עמד על כך שהרב בלבד את שמו של העיתון והוא התכוון לפֶּאָלְקְסַאָדְוּוּאָקָאָט ולעורכו גצל זליקוביץ.
- 23 ראו: ח"ר רבינוביץ, 'שני מכתבים מאת ר' יעקב יוסף חריף הרב הכולל של ניו יורק', הדואר, שנה 41, גיליון ג, 17 בנובמבר 1961, עמ' 40-41.
- 24 זליקוביץ יוצא כנגד שרהזון על שאינו נוקט עמדה בוויכוח על מס הבשר ראו: 'שארלעטאן הכולל', פֶּאָלְקְסַאָדְוּוּאָקָאָט, 5 באפריל 1889.
- 25 'עת לדבר', פֶּאָלְקְסַאָדְוּוּאָקָאָט, 5, 12, ו־19 באוקטובר 1888. ש"י זילברשטיין היה ידוע במאמריו בנושאים של דת ופילוסופיה וכן בספרו העברי הדת והתורה.